

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۳۰، شماره ۱۲۰، زمستان ۱۴۰۱

DOI: 10.30490/AEAD.2023.354850.1342

مقاله پژوهشی

شناسایی و رتبه‌بندی مشکلات سیاست خرید تضمینی محصولات کشاورزی و راهکارهای جایگزین

اسماعیل پیش‌بهار^۱، رؤیا فردوسی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۳/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۳

چکیده

سیاست خرید تضمینی یکی از سیاست‌های حمایتی دولت است که از سال ۱۳۶۸، در ایران، برای برخی از محصولات به اجرا درآمده است. از این‌رو، تحقیق حاضر از طریق تکمیل پرسشنامه مقایسات زوجی توسط کلیه مدیران و مسئولان سازمان مرکزی تعاون روستایی به‌عنوان مجری این سیاست و مجریان استانی در استان‌های فارس، خوزستان، اردبیل، گلستان، اصفهان و کرمان و نیز مباشران خرید در سال ۱۳۹۶ اجرا شد. در تحقیق حاضر، با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، به شناسایی و رتبه‌بندی مشکلات سیاست خرید تضمینی و اولویت‌بندی راهکارهای حل این مسائل پرداخته شد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، مسائل و مشکلات شناسایی‌شده سیاست خرید

۱- نویسنده مسؤل و دانشیار اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. (pishbahar@tabrizu.ac.ir)
۲- استادیار مؤسسه تحقیقات کشاورزی دیم کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، مراغه، ایران.

تضمینی، به ترتیب اولویت، عبارت‌اند از مسائل قانونی و نهادی، نظام اداری و سازمانی، قیمت‌گذاری، درجه‌بندی و تفکیک کیفیتی، اعتباری و مالی و سرانجام، امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری. همچنین، راهکارهای پیشنهادی با توجه به وزن‌های به‌دست‌آمده برای مسائل یادشده با استفاده از مقایسات زوجی و روش فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، به ترتیب اولویت، عبارت‌اند از فروش در قالب مزایده یا استعلام بها، فروش در قالب ترک تشریفات، فروش در بورس و پرداخت مابه‌تفاوت به کشاورزان، ارائه تسهیلات تکلیفی، پرداخت یارانه به تولید و ادامه وضعیت فعلی با بهبود مسائل. بنابراین، بهره‌گیری از سیاست خرید تضمینی در کنار سیاست‌های افزایش عملکرد و بهره‌وری برای اثربخشی هرچه بیشتر آن در افزایش درآمد کشاورزان و همچنین، سرمایه‌گذاری در تولید محصولات کشاورزی و کاهش فقر و مصرف نهاده‌ها در بخش کشاورزی توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تصمیم‌گیری چندمعیاره (MCDM)، سیاست حمایتی، فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP).

طبقه‌بندی JEL: G35, K22, Q18

مقدمه

دولت، به علت عدم موفقیت در اجرای سیاست‌های تثبیت قیمت محصولات راهبردی کشاورزی، در آبان ماه ۱۳۶۸، قانون تضمین خرید محصولات کشاورزی را به تصویب مجلس شورای اسلامی رساند. بر اساس این قانون، دولت ضمن خرید تضمینی محصولات راهبردی کشاورزی، موظف شد تا قبل از سال زراعی (آخر شهریور هر سال)، قیمت تضمینی کالاهایی نظیر گندم، جو، ذرت، برنج پرمحصول، چغندر قند، پنبه، دانه‌های روغنی، چای (برگ سبز)، سیب‌زمینی، پیاز و حبوبات را از طریق رسانه‌های همگانی به اطلاع کشاورزان برساند؛ و در تعیین قیمت تضمینی، هزینه واقعی تولید در واحد سطح زیر کشت را لحاظ کند. سیاست خرید تضمینی روشی است که براساس آن، دولت محصول را به قیمت تضمینی از کشاورزان خریداری می‌کند. در صورت تنزل قیمت بازاری به قیمت تضمینی و یا کمتر از آن، دولت خرید محصول به قیمت تضمینی را ضمانت می‌کند. هدف از اجرای سیاست خرید تضمینی افزایش انگیزه در نظام تولید، افزایش بهره‌وری تولید و در نتیجه، جلوگیری از ضایعات است. خرید تضمینی، سیاستی بر اساس برنامه‌ریزی از پیش تعیین شده نیست، بلکه بر این اساس طراحی شده است که اگر در فصل برداشت، قیمت بازار به زیر قیمت تضمینی برسد، دولت در بازار محصول دخالت کرده و اقدام به خرید محصول کند.

با گذشت مدتی از اجرای این سیاست، مشکلاتی ایجاد شد، که از جمله این مشکلات عدم توانایی دولت در پوشش هفده محصول موضوع قانون اول بود. برای نمونه، در مورد محصول راهبردی گندم، دولت مجبور بود که آن را از تولیدکنندگان خریداری کند و از این‌رو، اعتباری برای خرید محصولات دیگر باقی نمی‌ماند. قیمت محصولاتی مانند سیب‌زمینی، پیاز یا سایر محصولات ممکن بود که کاهش پیدا کند و به زیر قیمت تضمینی برسد، اما دولت اعتباری نداشت که این محصولات را خریداری کند یا اینکه تنها در سطحی محدود می‌توانست به خرید این محصولات بپردازد. همچنین، برای برخی از محصولات مانند محصولات باغی، عموماً قیمت بازار بسیار بالاتر از قیمت تضمینی اعلام‌شده بود.

در پی، برخی از مهم‌ترین مطالعات صورت‌گرفته در زمینه تحلیل آثار سیاست‌ها یادآوری می‌شود. نجفی و بخشوده (Najafi and Bakhshoodeh, 2002) به بررسی تأثیرگذاری سیاست‌های حمایتی دولت در مورد تولید برنج در ایران پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که سیاست حمایتی دولت از برنج برای دستیابی به یک قیمت پایدار موفقیت‌آمیز نبوده است؛ همچنین، NPR منفی برای اکثر سال‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که تولیدکنندگان برنج واقعاً مورد حمایت دولت قرار نگرفته‌اند؛ و واردات با نرخ ارز یارانه‌ای نیز افزایش یافته است که برخلاف هدف کلی خودکفایی در کشاورزی است. شفیعی و بخشوده (Bakhshoodeh and Shafiei, 2015) به بررسی میزان حمایت سیاست خرید تضمینی محصولات پنبه، خرما، سیب‌زمینی، پیاز و کشمش در دوره زمانی ۱۳۸۱-۱۳۵۷ بر اساس تابع نرلاو در استان فارس پرداختند و بدین نتیجه رسیدند که در بلندمدت، حذف تدریجی دخالت‌های دولت می‌تواند ضمن صرفه‌جویی در هزینه‌های دولت، موجب تقویت بخش کشاورزی شود. خادمی‌پور و نجفی (Khademipour and Najafi, 2007) اثر سیاست‌های حمایتی دولت بر انگیزه تولید محصولات زراعی گندم، برنج، پنبه، چغندر قند، طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۶۸ را با کاربرد روش ماتریس تحلیل سیاسی بررسی کردند؛ نتایج نشان داد که هرچند، طی سال‌های مورد مطالعه، دولت همواره تلاش کرده است تا از طریق پرداخت یارانه به عوامل تولید، انگیزه اقتصادی تولید محصولات را تقویت کند، اما این فرآیند یارانه‌ای از طریق تعیین قیمت تضمینی و کاهش درآمد تولیدکنندگان برای محصولات برنج و پنبه خنثی بوده و در مجموع، سیاست‌های حمایتی دولت موجب تضعیف انگیزه تولید محصولات شده است.

افزون بر این، سادات باریکانی و آذری (Sadatbarikani and Azari, 2012)، با استفاده از روش علیت گرنجری هسیائو، وجود رابطه علیت بین میزان حمایت دولت و میزان رشد تولید برنج را

مورد آزمون قرار دادند؛ نتایج نشان داد که افزایش حمایت‌ها بر افزایش تولید و عملکرد اثری نداشته، در حالی که افزایش حمایت‌ها منجر به افزایش سطح زیر کشت برنج شده است. فریزنی و مقدسی (Seyed Frizni and Moghadasi, 2013) به تحلیل پویای اثرات سیاست خرید تضمینی بر قیمت محصولات کشاورزی (سیب‌زمینی، پیاز، گندم، برنج) با استفاده از روش BVAR پرداختند و اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت سیاست خرید تضمینی بر قیمت محصولات کشاورزی را مطالعه کردند و نتایج نشان داد که سیاست خرید تضمینی در کوتاه‌مدت و بلندمدت بر قیمت محصولات مورد مطالعه تأثیر معنی‌دار خواهد داشت. جعفری لیسار و همکاران (Jafari Lisar et al., 2019) به بررسی تأثیر سیاست‌های حمایتی دولت بر عرضه برنج در ایران پرداختند؛ نتایج نشان داد که متغیرهای قیمت تضمینی با یک وقفه و میزان بارندگی اثر مثبت و معنی‌دار و نیز شاخص حمایت دولت از تولید برنج و متغیر نرخ تعرفه اثر منفی و معنی‌دار بر عرضه برنج داشته است. علی‌پور و همکاران (Alipour et al., 2018)، با استفاده از مدل تعادل جزئی پویا، به ارزیابی اثربخشی سیاست خرید به‌عنوان یک سیاست راهبردی در زمینه پایدارسازی تولید گندم در ایران پرداختند؛ نتایج نشان داد که در صورت اجرای مناسب این سیاست، نوسان‌های اجزای تولید گندم در کشور به کمترین میزان خواهد رسید و به‌طور میانگین، در هر سال، حدود ۸۴ درصد از نیاز مصرفی گندم در کشور در داخل تولید خواهد شد. شعبان‌زاده و همکاران (Shabanzadeh et al., 2018)، با استفاده از مدل برنامه‌ریزی ریاضی اثباتی، آثار ابزارهای سیاست قیمت و خرید تضمینی و چرخش از سیاست خرید تضمینی به قیمت تضمینی بر الگوی کشت، درآمد کشاورزان و مصرف نهاده‌ها در دشت قزوین را بررسی کردند. بر اساس نتایج این پژوهش، با جایگزینی سیاست قیمت تضمینی به‌جای سیاست خرید تضمینی، درآمد کشاورزان ۸٫۵ درصد افزایش می‌یابد.

در زمینه اثرگذاری سیاست خرید تضمینی بر تولید و عرضه محصولات کشاورزی، تاکنون بررسی‌های چندی در خارج کشور نیز انجام شده است که از آن میان، می‌توان به بررسی کریکوری و الویید (Carrquiry and Elobeid, 2016) در زمینه اثرگذاری سیاست خرید تضمینی گندم چین بر تولید گندم آمریکا و جهان اشاره کرد. الگایلی الشیخ و همکاران (Elgaili Elsheikh et al., 2016) اثرات اقتصادی تغییر تعرفه واردات گندم بر اقتصاد سودان را مطالعه کردند و نتیجه گرفتند که با کاهش تعرفه گندم، واردات این محصول افزایش یافته، که با کاهش واردات سایر بخش‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی همراه بوده است؛ همچنین، افزایش واردات گندم می‌تواند با کاهش قیمت داخلی آن، منابع مصرفی برای تولید این محصول را کاهش دهد؛ سرانجام، اثر کلی کاهش تعرفه گندم بهبود تولید

ناخالص داخلی، تراز تجاری و سرمایه‌گذاری و کاهش مصرف خصوصی است و افزایش تعرفه واردات گندم نیز باعث کاهش واردات آن و تشویق تولید این محصول به منظور خودکفایی، البیته با بازدهی کمتر و تأثیر منفی بر تولید ناخالص داخلی، خواهد شد. همچنین، سودهاکار و ویل (Sudhakar and Wale, 2017) به بررسی اثرگذاری سیاست خرید تضمینی بر تولید گندم و معیشت کشاورزان و نیز تحلیل محدودیت‌های اجرای این سیاست پرداختند.

افزون بر پژوهش‌های یادشده، چاندیو و ژیانگ (Chandio and Jiang, 2019) به بررسی رابطه بین سیاست خرید تضمینی و تولید گندم در پاکستان در دوره ۲۰۱۶-۱۹۷۱ پرداختند؛ نتایج نشان داد که سیاست حمایتی خرید تضمینی، هم در بلندمدت و هم در کوتاه مدت، نقش مهمی در افزایش تولید گندم دارد. چیتاپالی و تانگ (Chintapalli and Tang, 2021) نیز تأثیر سیاست خرید تضمینی بر تولیدات محصولات زراعی و رفاه کشاورزان را بررسی کردند و نتیجه گرفتند که با اعمال سیاست خرید تضمینی، مقدار کل تولید یک محصول و درآمد کشاورزان افزایش می‌یابد.

با مرور مطالعات گذشته، ملاحظه شد که با روش‌های مختلف، میزان اثربخشی سیاست خرید تضمینی بررسی شده و کمتر مطالعه‌ای به بررسی و شناسایی مشکلات این سیاست پرداخته است. از این‌رو، تحقیق حاضر، با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی^۱ که یک روش تصمیم‌گیری چندمعیاره است، به اولویت‌بندی مهم‌ترین مسائل و مشکلات سیاست خرید تضمینی پرداخته است.

مواد و روش‌ها

به منظور تعیین درجه اهمیت و اولویت‌بندی مسائل و مشکلات مطرح در سیاست خرید تضمینی محصولات کشاورزی، از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) استفاده می‌شود که در پی، به اختصار این روش تشریح می‌شود. فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی با شناسایی و اولویت‌بندی عناصر تصمیم‌گیری شروع می‌شود، که عبارت‌اند از هدف‌ها، معیارها یا مشخصه‌ها و گزینه‌های احتمالی. فرآیند شناسایی عناصر و ارتباط بین آنها که منجر به ایجاد یک ساختار سلسله‌مراتبی می‌شود، ساختن سلسله‌مراتب نامیده می‌شود. سلسله‌مراتبی بودن ساختار بدین دلیل است که عناصر تصمیم‌گیری (گزینه‌ها و معیارهای تصمیم‌گیری) را می‌توان در سطوح مختلف خلاصه کرد. بنابراین، اولین قدم در فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی ایجاد یک ساختار سلسله‌مراتبی از موضوع مورد بررسی است که در آن، اهداف، معیارها و گزینه‌ها و نیز ارتباط بین آنها نشان داده می‌شود. در این فرآیند، چهار مرحله بعدی

---

1. Analytical Hierarchy Process (AHP)

عبارت‌اند از محاسبه وزن (ضریب اهمیت) معیارها و زیرمعیارها (در صورت وجود)، محاسبه وزن (ضریب اهمیت) گزینه‌ها، محاسبه امتیاز نهایی گزینه‌ها و سرانجام، بررسی سازگاری منطقی قضاوت‌ها.

مرحله اول: تعیین ساختار درخت سلسله‌مراتب: با توجه به فرضیات و معیارهایی که در ادامه، معرفی می‌شوند، ساختار درختی اولیه زیر برای فرآیند AHP به منظور بررسی رتبه‌بندی مسائل و مشکلات سیاست خرید تضمینی محصولات کشاورزی طراحی شده که در شکل ۱، نمایش داده شده است. پس از بررسی‌های لازم، با استفاده از نظر خبرگان و کارشناسان و مرور منابع و مطالعات پیشین، مهم‌ترین و اساسی‌ترین موانع و مشکلات سیاست خرید تضمینی به‌قرار زیر شناخته شد:

۱- مسائل قانونی و نهادی:

- ۱-۱- جابه‌جایی و تعویض پی‌درپی مسئولان سازمان‌ها و متوالیان انجام خرید
- ۱-۲- نقش کم‌رنگ بخش خصوصی در فرآیند خرید محصولات کشاورزی
- ۱-۳- عدم عهده‌داری کل فرآیند خرید تضمینی توسط یک سازمان یا نهاد (یک نهاد متولی کل کار خرید تضمینی نیست)
- ۱-۴- اعمال فشارهای جانبی توسط مقامات محلی (نظیر نمایندگان مجلس، استاندارها و ...) بر نهادها و متولیان خرید

۲- مسائل نظام اداری و سازمانی خارج از سازمان تعاون روستایی:

- ۲-۱- اعلام دیرهنگام جزئیات خرید از قبیل هزینه‌های تبعی (توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی)
- ۲-۲- عدم تعیین دقیق دوره زمانی و مکانی خرید به‌طور قانونی و مشخص
- ۲-۳- ضعف ارتباط منسجم بین نهادهای متولی (مانند معاونت‌ها و وزارتخانه‌ها)
- ۲-۴- عدم تسریع در صدور «مجوز تضمین اعتبارات خرید» از سوی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور
- ۲-۵- عدم امکان برنامه‌ریزی برای مازاد (یا کمبود) نیاز کشور (صادرات و واردات)
- ۲-۶- عدم امکان برنامه‌ریزی و تجهیز مراکز خرید قبل از خرید
- ۲-۷- عدم خرید محصولات بر اساس الگوی کشت کلان‌کشوری (مزیت نسبی و پهنه‌بندی اقلیمی)

۳- مسائل اعتباری و مالی:

- ۳-۱- تأمین اعتبار خرید با استفاده از تسهیلات (وام‌های) اخذشده از بانک‌ها با کارمزد بالا
- ۳-۲- ناتوانی مالی دولت برای خرید تمامی هفده محصول تعیین‌شده در قانون خرید تضمینی

- ۳-۳- کمبود نقدینگی و کسری اعتبار خرید در بانک عامل یا خزانه دولت
- ۳-۴- زیان دولت در اثر خرید با قیمت بالا و فروش به قیمت پایین‌تر
- ۳-۵- کاهش یا حذف ردیف‌های اعتباری برای ساخت انبار، سیلو و سردخانه
- ۳-۶- تأمین خسارت ناشی از دیرکرد توسط دولت (افزایش هزینه)
- ۴- مسائل مربوط به قیمت‌گذاری (عدم توجه به منطق عرضه و تقاضا):
- ۴-۱- تولید بیش از نیاز به دلیل قیمت‌گذاری بالا برای خرید محصول
- ۴-۲- کمبود تولید به دلیل قیمت‌گذاری پایین برای خرید محصول
- ۴-۳- نادیده گرفتن «نرخ مبادله میان‌بخشی» در تعیین قیمت خرید محصول (بالاتر بودن قیمت در سایر بخش‌های اقتصادی سبب خروج عوامل تولید از بخش کشاورزی به سایر بخش‌های اقتصادی می‌شود)
- ۴-۴- نادیده گرفتن قیمت جهانی در تعیین قیمت تضمینی خرید (بالاتر بودن قیمت تضمینی از قیمت جهانی انگیزه قاچاق محصول و فروش آن به مراکز خرید را ایجاد می‌کند)
- ۴-۵- معنی‌دار نبودن اختلاف قیمت‌های تعیین‌شده برای کیفیت‌های مختلف محصول
- ۴-۶- تبانی خریداران عمده (مانند کارخانه‌های روغن‌کشی و پنبه‌پاک‌کنی) با یکدیگر برای کاهش قیمت محصول
- ۵- مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری:
- ۵-۱- کمبود انبار و فضای ذخیره‌سازی استاندارد در هر استان با توجه به میزان تولید
- ۵-۲- عدم تفکیک انبارها و فضای ذخیره‌سازی با توجه به کیفیت محصول خریداری‌شده
- ۵-۳- کاهش کیفیت و فساد محصول خریداری‌شده به دلیل عدم مدیریت صحیح انبارداری و ذخیره‌سازی
- ۵-۴- نبود صنایع تبدیلی لازم برای فرآوری محصول خریداری‌شده
- ۵-۵- افزایش نارضایتی کشاورزان به دلیل بالا بودن زمان انتظار در مراکز خرید
- ۵-۶- کاهش دقت در فرآیند ارزیابی کیفیت به دلیل طولانی شدن صف‌ها به‌ویژه در زمان اوج تحویل محصول
- ۵-۷- افزایش هزینه حمل به دلیل طولانی شدن زمان انتظار تخلیه (حق خواب وسیله نقلیه)

۶- مسائل درجه‌بندی و تفکیک کیفیتی محصول خریداری‌شده:

- ۱-۶- عدم رعایت استانداردهای موجود هنگام خرید به دلیل فشار مقامات محلی (نظیر نمایندگان، استاندارها و ...) (خرید محصولات کم‌کیفیت و با فسادپذیری بالا)
- ۲-۶- عدم تناسب معیارهای درجه‌بندی (افت و کسری) برای خرید محصول به دلیل نادیده گرفتن کیفیت ذاتی محصول تولیدی
- ۳-۶- کاشت واریته‌ای (گونه‌ای) از محصول با بیشترین تولید بدون توجه به کیفیت و ارزش غذایی آن
- ۴-۶- عدم امکان دستیابی به محصول فرآوری‌شده با درجه کیفی مشخص به دلیل نادیده گرفتن کیفیت ذاتی و آمیختن محصولاتی با کیفیت ظاهری متفاوت
- ۵-۶- خرید محصولات کم‌کیفیت توسط دلال‌ها با قیمت پایین و مخلوط کردن آن با محصولات با کیفیت بالاتر و فروش آن به مراکز خرید
- ۶-۶- انگیزه کم کشاورزان برای بهبود کیفیت ذاتی و ظاهری

همچنین، گزینه‌ها یا راهکارهای مورد استفاده در تحقیق حاضر برای حل مسائل و مشکلات سیاست خرید تضمینی با استفاده از نظر کارشناسان و خبرگان به شرح زیر تدوین شده است:

راهکار اول: فروش در بورس و پرداخت مابه‌تفاوت به کشاورزان: در این راهکار، کشاورزانی که می‌خواهند محصولات خود را با قیمت تضمینی به دولت بفروشند، باید محصولات خود را در بورس کالا عرضه کنند. در بورس کالا، خریداران بدون هیچ واسطه‌ای پیشنهاد قیمت می‌دهند و محصول را به صورت برخط خریداری می‌کنند. سازمان مدیریت هم مؤظف است که مابه‌تفاوت قیمت تضمینی با نرخ فروش در تابلوی بورس را ظرف مدت حداکثر دو هفته به کشاورزان بپردازد. در حقیقت، فروش محصول در بورس کالا باعث حذف واسطه‌ها و امتیارات ویژه (رانت‌ها) خواهد شد.

راهکار دوم: فروش در قالب مزایده یا استعلام بها: عموم خریدهای شرکت‌ها و سازمان‌ها در قالب استعلام بها (قیمت) صورت می‌پذیرد. استعلام بها در برخی مواقع به صورت شفاهی صورت می‌پذیرد، ولی با توجه به حساسیت‌های امور مالی و خرید در تدارکات، اولویت با طراحی و اجرای فرآیند استعلام مکتوب است. به صورت معمول، فرمی ساده توسط بخش تدارکات در شرکت‌های نسبتاً بزرگ و یا امور مالی و اداری در شرکت‌های متوسط و کوچک مشتمل بر اطلاعات کالا و یا خدمات مورد نیاز در قالب یک نامه رسمی تهیه و برای حداقل سه تأمین‌کننده ارسال می‌شود. ممکن است که تأمین‌کنندگان دریافت‌کننده استعلام قبلاً شناسایی شده باشند و به نوعی متقاضی کالا و یا خدمات (خریدار) تمایل به خرید انحصاری از این مجموعه تأمین‌کنندگان را داشته باشد و یا اینکه به صورت

اتفاقی و حتی از طریق مراجعه مستقیم به تأمین‌کنندگان، خریدار اطلاعات مورد نیاز خود را کسب کند. در طراحی فرم استعلام بها، استاندارد خاصی وجود ندارد و با توجه به اینکه استعلام بها یک سند قانونی و یا دارای بار حقوقی نیست، عملاً ممکن است که تعریف آن بر اساس نیازهای هر سازمان متفاوت باشد. با این همه، استعلام بها معمولاً دارای حداقل اطلاعات شامل مشخصات متقاضی (خریدار)، تعریف نوع و مقدار کالا و یا حجم خدمات مورد نیاز، تاریخ ارائه پیشنهاد و یا قیمت، شرایط پرداخت وجوهات و هزینه‌ها توسط خریدار، تضامین مالی قابل ارائه توسط تأمین‌کننده (مورد نیاز خریدار)، موقعیت جغرافیایی و شرایط تحویل کالا و یا ارائه خدمات، شرایط مرتبط با بیمه و ضمانت‌های عملیاتی، نقشه‌ها، اطلاعات فنی و یا موارد مشابه، استانداردهای مورد نیاز خریدار، و معرفی دستگاه بازرسی و یا نظارت است.

مفهوم استعلام برای تأمین‌کننده، در عمل، عبارت است از انتخاب استعلام قیمتی با شرایط بهتر توسط خریدار. از این‌رو، در هر دو حالت استعلام خصوصی یا عمومی، مقوله رقابت در قیمت و شرایط با حفظ کیفیت واضح و شفاف است.

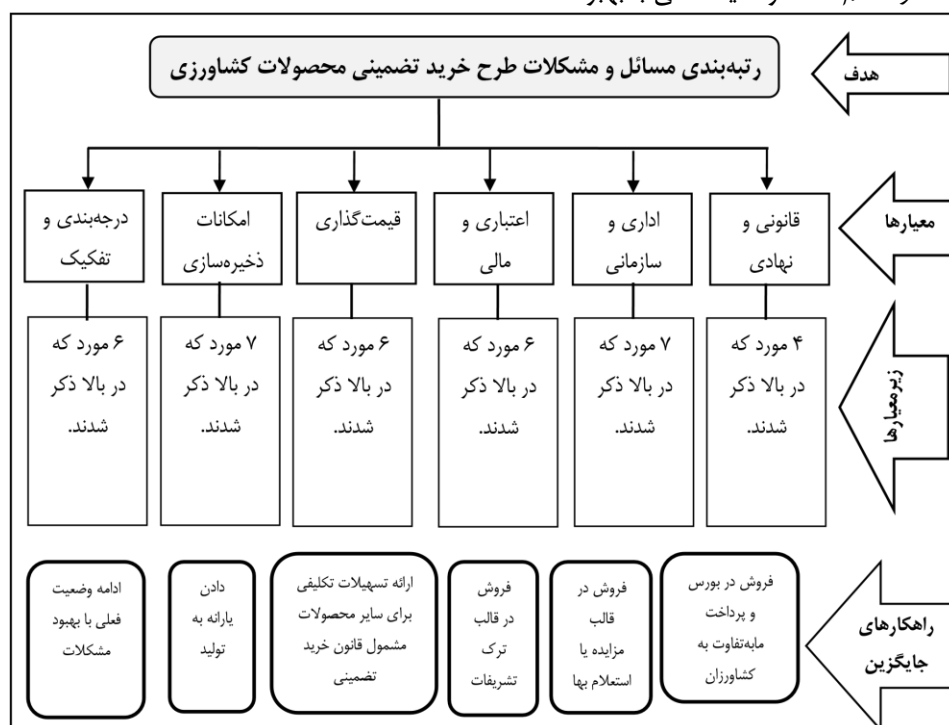
راهکار سوم؛ فروش در قالب ترک تشریفات: به استناد قانون محاسبات عمومی، خرید کالا و خدمات برای دولت فقط از طریق برگزاری مناقصه امکان‌پذیر است. مناقصات هم یا عمومی هستند یا محدود؛ و اصولاً خرید کالا یا خدمات باید اول از طریق برگزاری مناقصات بعد از ترک تشریفات مناقصه یا عدم الزام به برگزاری مناقصه صورت پذیرد. در شرایطی که برگزاری مناقصات عمومی مقدور نباشد، این اختیار در قانون داده شده که بتوان از طریق ترک تشریفات مناقصه، کالا یا خدمات را تهیه کرد. مطابق ماده (۲۷) قانون برگزاری مناقصات، در مواردی که انجام مناقصه بر اساس گزارش توجیه دستگاه مناقصه‌گزار به تشخیص یک هیئت سه‌نفره مرکب از مقامات مسئول در ماده (۲۸) این قانون میسر نباشد، می‌توان معامله را به‌طریق دیگری انجام داد که ترک تشریفات مناقصه نام دارد. متأسفانه بسیاری از دستگاه‌های اجرایی به‌جای اینکه مناقصه عمومی برگزار کنند، ابتدا از ترک تشریفات استفاده می‌کنند و تصورشان بر این است که با ترک تشریفات، زودتر به نتیجه می‌رسند. شیوه‌نامه‌هایی از سوی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری صادره شده است مبنی بر اینکه در بسیاری از موارد، نباید سراغ ترک تشریفات رفت؛ همچنین، موارد عدم پذیرش ترک تشریفات ذکر شده است که از این‌گونه موارد مثلاً ادعای ابلاغ دیر هنگام بودجه یا فرصت زمانی کم برای استعلام عمومی و از این‌رو، ناگزیر بودن از ترک تشریفات است؛ اما در این شیوه‌نامه‌ها، تصریح شده است که در این موارد، نباید سراغ ترک تشریفات رفت. در موارد اضطراری، وقتی

ضرورت ایجاد کند و دستگاه هم به تشخیص هیئت سه نفره، ادله محکم داشته باشد، می‌توان از ترک تشریفات استفاده کرد که سریع‌تر به مقصود رسید و کالا و خدماتی را در اختیار گرفت که به دولت ضرر و زیانی وارد نشود.

راهکار چهارم: ارائه تسهیلات تکلیفی برای سایر محصولات مشمول قانون خرید تضمینی

راهکار پنجم: دادن یارانه به تولید

راهکار ششم: ادامه وضعیت فعلی با بهبود مشکلات

شکل ۱- ساختار درخت سلسله‌مراتبی پیشنهادی

مرحله دوم: انجام مقایسات زوجی: جدول‌های مقایسه‌ای بر اساس درخت سلسله‌مراتب از پایین به بالا تهیه می‌شوند. مقایسه دو به دو با استفاده از مقیاسی با طراحی مبتنی بر ترجیح یکسان تا بی‌اندازه مرجح انجام می‌گیرد. حاصل مقایسه هر فرد را می‌توان در جدولی نشان داد که بدان «ماتریس مقایسات زوجی» گفته می‌شود. طبیعی است که قطر اصلی این ماتریس عدد یک است. پس از اینکه

جدول‌های مقایسه‌ای کلیه افراد تهیه شد، باید این نظرات را به یک نظر واحد تبدیل کرد تا بر اساس آن، تصمیم بهینه به دست آید. مناسب‌ترین روش برای این کار استفاده از میانگین هندسی است. $\overline{a_{ij}^{(k)}}$ مؤلفه‌های متناظر به صورت زیر محاسبه می‌شود (Mehrgan, 2004):

$$\overline{a_{ij}} = \left(\prod_{k=1}^N a_{ij}^{(k)} \right)^{\frac{1}{N}} \quad (1)$$

مرحله سوم: استخراج اولویت‌ها از جدول‌های مقایسه گروهی: اولویت‌ها صرفاً از جدول‌های مقایسه‌ای گروه‌ها استخراج می‌شوند. برای تعیین اولویت، از مفهوم نرمال‌سازی اعداد جدول‌های مقایسه‌ای در قالب رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$r_{ij} = \frac{\overline{a_{ij}}}{\sum_{i=1}^n \overline{a_{ij}}} \quad (2)$$

که در آن، r_{ij} مؤلفه نرمال شده است. پس از نرمال‌سازی، از مقادیر هر سطر میانگین وزنی با ضرب $\frac{1}{N}$ گرفته می‌شود. مقادیر حاصل از میانگین موزون نشان‌دهنده اولویت هر متغیر است.

مرحله چهارم: تعیین نرخ سازگاری^۱: در روش AHP، علاوه بر ترکیب سطوح مختلف سلسله‌مراتب تصمیم و در نظر گرفتن عوامل گوناگون، نسبت یا نرخ سازگاری (CR) نیز محاسبه می‌شود. این سازوکار میزان اعتماد به اولویت‌های حاصل از جدول‌های ترکیبی را نشان می‌دهد. تجربه نشان داده است که اگر نرخ سازگاری کمتر از ده درصد باشد، سازگاری مقایسات پذیرفته می‌شود؛ در غیر این صورت، باید مقایسات را مجدداً انجام داد. به منظور برآورد الگوی AHP، از نرم‌افزار Expert Choice استفاده شد.

جامعه آماری تحقیق شامل کلیه مدیران و مسئولان سازمان مرکزی تعاون روستایی و نیز مجریان استانی در استان‌های فارس، خوزستان، اردبیل، گلستان، اصفهان و کرمان و همچنین، مباشران خرید در سال ۱۳۹۶ است. اطلاعات لازم برای شناسایی و رتبه‌بندی مشکلات سیاست خرید

---

1. Consistency Ratio (CR)

تضمینی از مسئولان مرکزی سازمان تعاون روستایی و نیز مجریان استانی با استفاده از سرشماری و مصاحبه جمع‌آوری شده است. بدین ترتیب، پرسشنامه‌های مربوط با استفاده از سرشماری از مسئولان مرکزی سازمان تعاون روستایی و نیز مجریان استانی (بر اساس اطلاعات گزارش شده از سازمان تعاون روستایی از جامعه آماری) تکمیل شده است.

نتایج و بحث

طبق نتایج نظرسنجی از سی کارشناس و خبره در زمینه معیارها و راهکارهای حل مشکلات و مسائل طرح خرید تضمینی محصولات کشاورزی (جدول ۱)، مشکلات و مسائل سیاست خرید تضمینی، با توجه به وزن‌های محاسبه شده برای آنها، به ترتیب اولویت و رتبه‌بندی، عبارت‌اند از: مسائل قانونی و نهادی، مسائل نظام اداری و سازمانی، مسائل مربوط به قیمت‌گذاری، مسائل درجه‌بندی و تفکیک کیفیتی، مسائل اعتباری و مالی و سرانجام، مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری.

جدول ۱- وزن یا ضریب اهمیت معیارها در ارتباط با هدف رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل

طرح خرید تضمینی

مسائل قانونی و نهادی	مسائل نظام اداری و سازمانی	مسائل اعتباری و مالی	مسائل مربوط به قیمت‌گذاری	مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری	مسائل درجه‌بندی و تفکیک کیفیتی	وزن
۰/۳۶۱	۰/۱۹۵	۰/۱	۰/۱۳۷	۰/۰۸۷	۰/۱۲	رتبه
۱	۲	۵	۳	۶	۴	

نرخ ناسازگاری = ۰/۰۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مطابق جدول ۲، زیرمعیار «نقش کمرنگ بخش خصوصی در فرآیند خرید محصولات کشاورزی» دارای بیشترین وزن نسبت به زیرمعیارهای دیگر معیار مسائل قانونی و نهادی است؛ همچنین، زیرمعیار «عدم عهده‌داری کل فرآیند خرید تضمینی توسط یک سازمان یا نهاد» دارای کمترین اهمیت بین زیرمعیارهای معیار مسائل قانونی و نهادی است. با توجه به وزن‌های محاسبه شده برای زیرمعیارهای معیار مسائل نظام اداری و سازمانی، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر کارشناسان پاسخ‌دهنده، زیرمعیار «عدم تعیین دقیق دوره زمانی و مکانی خرید به‌طور قانونی» دارای بیشترین اهمیت است. زیرمعیار «اعلام دیر هنگام جزئیات خرید از قبیل هزینه‌های تبعی» در رتبه دوم اهمیت

قرار دارد و کم‌اهمیت‌ترین زیرمعیار در بین زیرمعیارهای این معیار «ضعف ارتباط منسجم بین نهادهای متولی» است.

با توجه به وزن‌های محاسبه‌شده برای زیرمعیارهای معیار مسائل اعتباری و مالی، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر کارشناسان پاسخ‌دهنده، هنگام لحاظ معیار مسائل اعتباری و مالی در رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل طرح خرید تضمینی، تأمین اعتبار خرید با استفاده از تسهیلات اخذشده از بانک‌ها با کارمزد بالا بیشترین درجه اهمیت را داراست. همچنین، زیرمعیارهای «ناتوانی مالی دولت برای خرید هفده محصول تعیین‌شده در قانون خرید تضمینی» و «زیان دولت در اثر خرید با قیمت بالا و فروش به قیمت پایین‌تر»، به ترتیب، در رتبه‌های دوم و سوم اهمیت معیار مسائل اعتباری و مالی در رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل طرح خرید تضمینی قرار می‌گیرند؛ همچنین، زیرمعیارهای «کمبود نقدینگی و کسری اعتبار خرید در بانک عامل یا خزانه دولت» و «کاهش یا حذف ردیف‌های اعتباری برای ساخت انبار، سیلو و سردخانه» نیز رتبه‌های چهارم و پنجم را در معیار مسائل اعتباری و مالی به خود اختصاص داده‌اند؛ و در نهایت، «تأمین خسارت ناشی از دیرکرد توسط دولت» به‌عنوان زیرمعیار با پایین‌ترین درجه اهمیت در معیار مسائل اعتباری و مالی برای رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل طرح خرید تضمینی تعیین شد.

با توجه به وزن‌های محاسبه‌شده برای زیرمعیارهای معیار مسائل مربوط به قیمت‌گذاری از نظر کارشناسان پاسخ‌دهنده، هنگام لحاظ این معیار در رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل طرح خرید تضمینی، «کمبود تولید به دلیل قیمت‌گذاری پایین برای خرید محصول» بالاترین درجه اهمیت را داراست و بعد از آن، «تولید بیش از نیاز به دلیل قیمت‌گذاری بالا برای خرید محصول» و «نادیده گرفتن قیمت جهانی در تعیین قیمت تضمینی خرید، به ترتیب، در رتبه‌های دوم و سوم اهمیت معیار مسائل مربوط به قیمت‌گذاری قرار می‌گیرند؛ و در نهایت، «تبانی خریداران عمده برای کاهش قیمت» دارای پایین‌ترین درجه اهمیت در معیار مسائل مربوط به قیمت‌گذاری است. در مورد معیار مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری، زیرمعیار «کمبود انبار و فضای ذخیره‌سازی استاندارد در هر استان» دارای وزن بیشتری نسبت به زیرمعیارهای دیگر است. زیرمعیارهای «افزایش نارضایتی کشاورزان به دلیل بالا بودن زمان انتظار در مراکز خرید» و «عدم تفکیک انبارها و فضای ذخیره‌سازی با توجه به کیفیت محصول»، به ترتیب، رتبه‌های دوم و سوم را در بین زیرمعیارهای معیار مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری دارند. در نهایت، زیرمعیار «نبود صنایع تبدیلی لازم برای فرآوری محصول خریداری‌شده» به‌عنوان کم‌اهمیت‌ترین زیرمعیار توسط کارشناسان تعیین شد.

جدول ۲- وزن یا ضریب اهمیت زیرمعیارها

معیارها	زیرمعیارها	وزن	رتبه	نرخ ناسازگاری
مسائل قانونی و نهادی	جابه‌جایی و تعویض پی‌در پی سازمان‌ها، مسئولان و متولیان انجام خرید	۰/۳۲۹	۲	۰/۰۳
	نقش کم‌رنگ بخش خصوصی در فرآیند خرید محصولات کشاورزی	۰/۴۸۸	۱	
	عدم عهده‌داری کل فرآیند خرید تضمینی توسط یک سازمان یا نهاد	۰/۰۷۳	۴	
	اعمال فشارهای جانبی توسط مقامات محلی بر نهادها و متولیان خرید	۰/۱۱	۳	
مسائل نظام اداری و سازمانی	اعلام دیرهنگام جزئیات خرید از قبیل هزینه‌های تبعی	۰/۲۳۳	۲	۰/۰۵
	عدم تعیین دقیق دوره زمانی و مکانی خرید به‌طور قانونی	۰/۲۹۶	۱	
	ضعف ارتباط منسجم بین نهادهای متولی	۰/۰۱۶	۷	
	عدم تسریع در صدور مجوز تضمین اعتبارات خرید	۰/۰۷۲	۶	
	عدم امکان برنامه‌ریزی برای مازاد (کمبود) نیاز کشور	۰/۱۰۸	۵	
	عدم امکان برنامه‌ریزی و تجهیز مراکز خرید قبل از خرید	۰/۱۲۲	۴	
	عدم خرید محصولات بر اساس الگوی کشت کلان‌کشوری	۰/۱۵۳	۳	
مسائل اعتباری و مالی	تأمین اعتبار خرید با استفاده از تسهیلات اخذشده از بانک‌ها با کارمزد بالا	۰/۳۷۲	۱	۰/۰۴
	ناتوانی مالی دولت برای خرید هفده محصول تعیین‌شده در قانون خرید تضمینی	۰/۲۰۵	۲	
	کمبود نقدینگی و کسری اعتبار خرید در بانک عامل یا خزانه دولت	۰/۱۱۳	۴	
	زیان دولت در اثر خرید با قیمت بالا و فروش به قیمت پایین‌تر	۰/۱۳۲	۳	
	کاهش یا حذف ردیف‌های اعتباری برای ساخت انبار، سیلو و سردخانه	۰/۰۹۷	۵	
مسائل مربوط به قیمت‌گذاری	تأمین خسارت ناشی از دیرکرد توسط دولت	۰/۰۸	۶	۰/۰۲
	تولید بیش از نیاز به دلیل قیمت‌گذاری بالا برای خرید محصول	۰/۲۶۸	۲	
	کمبود تولید به دلیل قیمت‌گذاری پایین برای خرید محصول	۰/۲۷۶	۱	
	نادیده گرفتن نرخ مبادله میان‌بخشی در تعیین قیمت خرید محصول	۰/۱۳۳	۴	
	نادیده گرفتن قیمت جهانی در تعیین قیمت تضمینی خرید	۰/۱۴۱	۳	
	معنی دار نبودن اختلاف قیمت‌های تعیین‌شده برای کیفیت‌های مختلف	۰/۰۹۳	۵	
مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری	تبانی خریداران عمده برای کاهش قیمت	۰/۸۹	۶	۰/۰۹
	کمبود انبار و فضای ذخیره‌سازی استاندارد در هر استان	۰/۱۸۵	۱	
	عدم تفکیک انبارها و فضای ذخیره‌سازی با توجه به کیفیت محصول	۰/۱۵۶	۳	
	کاهش کیفیت و فساد محصول به دلیل عدم مدیریت انبارداری	۰/۱۵۳	۴	
	نبود صنایع تبدیلی لازم برای فرآوری محصول خریداری‌شده	۰/۰۷۵	۷	
	افزایش نارضایتی کشاورزان به دلیل بالا بودن زمان انتظار در مراکز خرید	۰/۱۸	۲	
	کاهش دقت فرآیند ارزیابی کیفیت به دلیل طولانی شدن صف‌ها	۰/۱۳۵	۵	
افزایش هزینه حمل به دلیل طولانی شدن زمان انتظار تخلیه	۰/۱۱۶	۶		

شناسایی و رتبه‌بندی مشکلات سیاست.....

معيارها	زير معيارها	وزن	رتبه	نرخ ناسازگاري
	عدم رعايت استانداردهاي موجود هنگام خريد	۰/۲۹۴	۱	
	عدم تناسب معيارهاي تفكيك به دليل نادیده گرفتن كيفيت ذاتي	۰/۱۷۶	۳	
مسائل	كاشت واريته‌اي از محصول با بيشترين توليد بدون توجه به كيفيت و ارزش غذايي آن	۰/۲۵۱	۲	
درجه‌بندی و تفكيك كيفيتي	عدم امكان دستيابي به محصول فراوري شده با درجه كيفي مشخص به دليل آميختن با محصولات با كيفيت ظاهري متفاوت	۰/۱۲	۴	۰/۰۵
	خريد محصولات كم كيفيت توسط دلال‌ها با قيمت پايين و مخلوط كردن آنها با محصولات با كيفيت بالا و فروش به مراکز خريد	۰/۰۹	۵	
	انگيزه كم كشاورزان براي بهبود كيفيت ذاتي و ظاهري	۰/۰۶۹	۶	

مأخذ: يافته‌هاي پژوهش

طبق وزن‌هاي محاسبه شده براي زير معيارهاي معيار مسائل درجه‌بندی و تفكيك كيفيتي، از نظر كارشناسان پاسخ‌دهنده، هنگام لحاظ معيار مسائل درجه‌بندی و تفكيك كيفيتي در رتبه‌بندی راهكارهاي حل مسائل طرح خريد تضميني، زير معيار «عدم رعايت استانداردهاي موجود هنگام خريد» بالاترين درجه اهميت را داراست و بعد از آن، «كاشت واريته‌اي از محصول با بيشترين توليد بدون توجه به كيفيت آن» و «عدم تناسب معيارهاي تفكيك به دليل نادیده گرفتن كيفيت ذاتي»، به ترتيب، در رتبه‌هاي دوم و سوم اهميت معيار مسائل درجه‌بندی و تفكيك كيفيتي در رتبه‌بندی راهكارهاي حل مسائل طرح خريد تضميني قرار مي‌گيرند؛ و در نهايت، «انگيزه كم كشاورزان براي بهبود كيفيت ذاتي و ظاهري» داراي پايين‌ترين درجه اهميت در معيار مسائل درجه‌بندی و تفكيك كيفيتي براي رتبه‌بندی راهكارهاي حل مسائل طرح خريد تضميني است.

در جدول ۳، وزن‌هاي نسبي محاسبه شده براي گزينه‌ها (راهكارهاي حل مشکلات سياست خريد تضميني) بر اساس هر کدام از معيارها (مسائل و مشکلات سياست خريد تضميني) آمده است؛ به ديگر سخن، اين مقايسه زوجي بين راهكارها با توجه به هر معيار نشان مي‌دهد كه براي حل هر مشكل به‌طور جداگانه کدام راهكار تأثير بيشترى دارد. براي نمونه، با در نظر گرفتن معيار «مسائل قانوني و نهادي» به‌عنوان يكي از مشکلات سياست خريد تضميني، مي‌توان راهكارهاي مختلف را براي حل اين مسئله با يكدیگر مقايسه كرد كه با عنوان مقايسه زوجي نام برده مي‌شود؛ و در نهايت، بر اساس وزني كه براي هر راهكار به دست مي‌آيد، يك راهكار مؤثر از بين راهكارهاي پيشنهادهي براي حل و رفع مسئله مورد نظر انتخاب مي‌شود. بدین ترتيب، در تحقيق حاضر، براي رفع مشكل

«مسائل قانونی و نهادی» (جدول ۳)، ملاحظه می‌شود که راهکار «فروش در قالب مزایده یا استعلام بها» با بیشترین وزن نسبت به سایر راهکارها از تأثیر بیشتری برخوردار است.

جدول ۳- وزن نسبی گزینه‌ها در ارتباط با معیارها

معیارها						
گزینه‌ها	مسائل قانونی و نهادی	مسائل نظام اداری و سازمانی	مسائل اعتباری و مالی	مسائل مربوط به قیمت‌گذاری	مسائل امکانات ذخیره‌سازی و فرآوری	مسائل درجه‌بندی و تفکیک کیفیتی
فروش در بورس و پرداخت مابه‌تفاوت به کشاورزان	۰/۱۹۴	۰/۲۴۳	۰/۱۷۴	۰/۱۷۴	۰/۱۵۲	۰/۱۸
فروش در قالب مزایده یا استعلام بها	۰/۳۱۴	۰/۲۳۹	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۲۷۵	۰/۲۳۳
فروش در قالب ترک تشریفات	۰/۲۱	۰/۱۸۷	۰/۲۲۴	۰/۲۲۴	۰/۱۸۸	۰/۲۱۹
ارائه تسهیلات تکلیفی	۰/۱۲۴	۰/۱۵۲	۰/۱۴۹	۰/۱۴۹	۰/۱۳۵	۰/۱۲۴
دادن یارانه به تولید	۰/۰۹	۰/۰۹۹	۰/۱۲۷	۰/۱۲۷	۰/۱۲۲	۰/۱۵۳
ادامه وضعیت فعلی با بهبود مسائل	۰/۰۶۸	۰/۰۷۹	۰/۰۸۶	۰/۰۸۶	۰/۱۲۸	۰/۰۹۱
نرخ ناسازگاری	۰/۰۴	۰/۰۸	۰/۱	۰/۱	۰/۰۹	۰/۰۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۴ نیز رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل سیاست خرید تضمینی بر اساس وزن نهایی آنها با در نظر گرفتن کل مشکلات مطرح‌شده را نشان می‌دهد که راهکار فروش در قالب مزایده یا استعلام بها با وزن ۰/۲۶۴ بهترین راهکار برای سازمان توسعه روستایی و مرکز خرید یادشده است و راهکار فروش در قالب ترک تشریفات با وزن ۰/۲۰۸ در اولویت دوم قرار دارد؛ همچنین، راهکارهای فروش در بورس و پرداخت مابه‌تفاوت به کشاورزان و ارائه تسهیلات تکلیفی، به ترتیب، اولویت‌های سوم و چهارم شمرده می‌شوند و راهکارهای دادن یارانه به تولید و ادامه وضعیت فعلی با بهبود مسائل، به ترتیب، به‌عنوان اولویت‌های پنجم و ششم معین شدند.

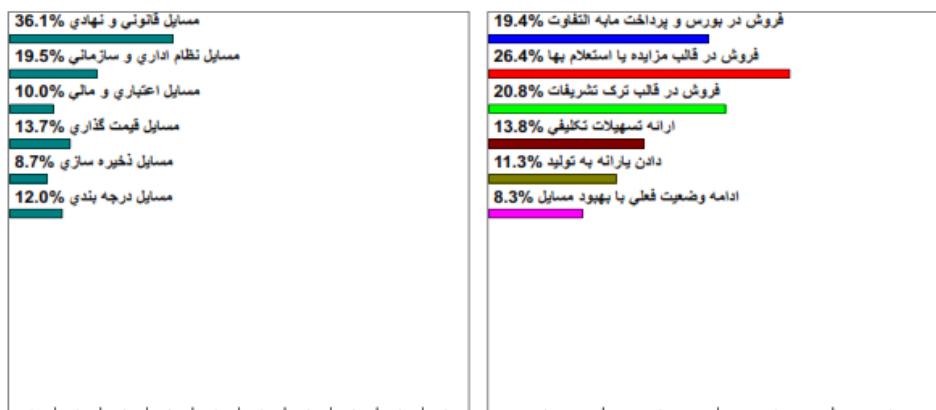

جدول ۴ - رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل سیاست خرید تضمینی

رتبه‌بندی گزینه‌ها	وزن نهایی	راهکارهای حل مسائل سیاست خرید تضمینی
۳	۰/۱۹۴	فروش در بورس و پرداخت مابه‌تفاوت به کشاورزان
۱	۰/۲۶۴	فروش در قالب مزایده یا استعلام بها
۲	۰/۲۰۸	فروش در قالب ترک تشریفات
۴	۰/۱۳۸	ارائه تسهیلات تکلیفی
۵	۰/۱۱۳	دادن یارانه به تولید
۶	۰/۰۸۳	ادامه وضعیت فعلی با بهبود مسائل

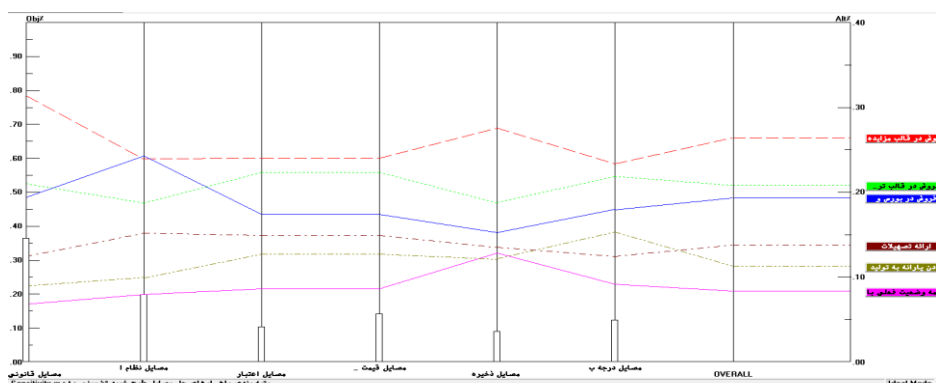
مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۲ نشان‌دهنده نمودارهای تحلیل حساسیت یک‌بعدی یا حساسیت هر کدام از راهکارها نسبت به معیارهاست. چنان‌که ملاحظه می‌شود، حساسیت راهکار فروش در قالب مزایده یا استعلام بها در مقایسه با سایر راهکارها بیشتر است. شکل ۳، علاوه بر نمایش وزن گزینه‌ها، رتبه‌بندی آنها را نیز نشان می‌دهد. همچنین، ضریب اهمیت معیارهای مؤثر در رتبه‌بندی راهکارهای حل مسائل طرح خرید تضمینی بر اساس وزن به‌دست‌آمده آنها را می‌توان در شکل ۳ مشاهده کرد. با توجه بدین شکل، ملاحظه می‌شود که مسائل قانونی و نهادی دارای بیشترین اهمیت در حل مسائل و مشکلات طرح خرید تضمینی است.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۲ - نمودارهای تحلیل حساسیت یک‌بعدی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۳- نتایج به دست آمده از ترکیب (سنتز) ایده‌آل راهکارها و اولویت بندی معیارها در رتبه بندی راهکارهای حل مسائل طرح خرید تضمینی بر اساس وزن به دست آمده

نتیجه گیری و پیشنهادها

سیاست خرید تضمینی محصولات کشاورزی با هدف خودکفایی در تولید داخلی، افزایش سرمایه گذاری و کاهش واردات و افزایش رفاه کشاورزان در ایران اجرا شده است. در پژوهش حاضر، مسائل و مشکلات منجر به عدم تحقق هدف مورد انتظار از طرح خرید تضمینی گندم در مسیر اجرایی این سیاست با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) رتبه بندی شدند و همچنین، راهکارهایی برای حل مسائل موجود ارائه و اولویت بندی شدند. با توجه به ضرایب اهمیت محاسبه شده برای معیارها، مشاهده شد که مهم ترین مسائل پیش روی این سیاست، به ترتیب اولویت، عبارتند از: مسائل قانونی و نهادی، مسائل نظام اداری و سازمانی، مسائل مربوط به قیمت گذاری، مسائل درجه بندی و تفکیک کیفیتی، مسائل اعتباری و مالی و مسائل امکانات ذخیره سازی و فرآوری. همچنین، بر اساس وزن های محاسبه شده برای راهکارهای حل مسائل سیاست خرید تضمینی، راهکار فروش در قالب مزایده یا استعلام بها با وزن ۰/۲۶۴ بهترین راهکار برای افزایش اثربخشی سیاست خرید تضمینی تعیین شد و راهکار فروش در قالب ترک تشریفات با وزن ۰/۲۰۸ در اولویت دوم قرار گرفت. راهکارهای فروش در بورس و پرداخت مابه تفاوت به کشاورزان و ارائه تسهیلات تکلیفی، به ترتیب، اولویت های سوم و چهارم و راهکارهای دادن یارانه به تولید و ادامه وضعیت فعلی با بهبود مسائل، به ترتیب، به عنوان اولویت های پنجم و ششم معین شدند.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، توصیه می‌شود که از سیاست خرید تضمینی در کنار سیاست‌های افزایش عملکرد و بهره‌وری برای اثربخشی هرچه بیشتر در افزایش درآمد کشاورزان و سرمایه‌گذاری در تولید محصولات کشاورزی و کاهش فقر و مصرف نهاده‌ها در بخش کشاورزی استفاده شود. طبق نتایج، راهکارهای فروش در قالب مزایده یا استعلام بها و فروش در قالب ترک تشریفات اولویت‌های اول و دوم را کسب کردند اما از آنجا که اجرای این دو راهکار عملاً در بسیاری از حالات و محصولات امکان‌پذیر نیست، تأکید جدی پژوهش حاضر بر راهکار فروش در بورس و پرداخت مابه‌تفاوت به کشاورزان است.

منابع

1. Alipour, A., Mousavi, S.H.A., Khalilian, S. and Mortazavi, S.A. (2018). Evaluating the effectiveness of guaranteed purchase policy in stabilizing wheat production in Iran. *Journal of Agricultural Economics*, 13(2): 107-135. (Persian)
2. Carriquiry, M. and Elobeid, A. (2016). Analyzing the impact of Chinese wheat support policies on U.S. and global wheat production, trade and prices. A Study Prepared for the U.S. Wheat Associates. Global Agricultural Market and Policy Research Services.
3. Chandio, A.A. and Jiang, Y. (2019). Using the ARDL-ECM approach to investigate the nexus between support price and wheat production. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 26(1): 139-152.
4. Chintapalli, P. and Tang, Ch. (2021). The impact of crop minimum support prices on crop production and farmer welfare. UCLA Anderson School of Management.
5. Elgaili Elsheikh, O., Abdelbaghi Elbushra, A. and Salih, A. (2016). Economic impacts of changes in wheat's import tariff on the Sudanese economy. *Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences*, 14(1): 68-75.
6. Jafari Lisar, N., Karamatzadeh, A. and Joulaei, R. (2019). The impact of government support policies on rice supply in Iran. *Journal of Agricultural Economics Research*, 11(41): 17-38. (Persian)

7. Khademipour, G. and Najafi, B. (2007). The effect of government support policies on the motivation to produce major agricultural products: the application of political analysis matrix. The Proceedings of the 6th Iranian Agricultural Economics Conference, Ferdowsi University of Mashhad, pp. 1-18. (Persian)
8. Mehrgan, M.R. (2004). Advanced operational research. First Edition. Tehran: Academic Book Publishing. (Persian)
9. Najafi, B. and Bakhshoodeh, M. (2002). Effectiveness of government protective policies on rice production in Iran. Paper Prepared for Presentation at the Xth European Association of Agricultural Economists (EAAE) Congress "Exploring Diversity in the European Agri-Food System", Zaragoza (Spain), 28-31 August 2002. DOI: 10.22004/ag.econ.24922.
10. Sadatbarikani, S.H. and Azari, A. (2012). Effectiveness of support policies on the production of rice in Iran. *Agricultural Economics Research*, 4(15): 207-220. (Persian)
11. Seyed Frizni, Z. and Moghaddasi, R. (2013). Dynamic analysis of the effects of the guaranteed purchase policy of agricultural products, a case study (potatoes, onions, wheat, rice). The First National Conference on Sustainable Agriculture and Natural Resources, Tehran. (Persian)
12. Shabanzadeh, M., Peykani Machiani, G.R., Hosseini, S.S. and Yazdani, S. (2018). Turning from guaranteed purchase policy to guaranteed price and its effects on the crop cultivation pattern of Qazvin Plain. *Journal of Agricultural Economics Research*, 11(1): 101-130. (Persian)
13. Shafiei, H. and Bakhshoodeh, M. (2015). A study of guaranteed purchasing policy as a crop protection measure for cotton, dates, potatoes, onions and raisins in Fars province. *Iranian Journal of Agricultural Sciences*, 3(36): 667-678. (Persian)
14. Sudhakar, G. and Wale, Z. (2017). Minimum support prices and its impact on agricultural economy. *IIARD International Journal of Economics and Business Management*, 3(2): 38-46.